

ГРИВНЯ НАРОДИЛАСЯ В ЖИТОМИРІ

Анотація: В статті йдеться про події Української революції, запровадження нових українських грошей — карбованців та гривні. Надається інформація про колекцію банкнот в Музеї історії м. Бердичева.

Ключові слова: гривня, УНР, карбованець, Житомир, Г. Нарбут.

Після проголошення Третім універсалом утворення Української Народної Республіки (7 (20) листопада 1917 р.), Центральна Рада ініціювала розробку національної валюти. Власна валюта була одним із способів задекларувати виникнення нової держави, а також наповнити ринок, знекровлений революційними подіями в Петрограді, грошовою масою.

Створення своєї фінансової системи та реалізацію емісії національних грошових знаків, було доручено Генеральному секретаріату фінансів та промисловості, очолюваному українським економістом Михайлом Туган-Барановським (8 (20) січня 1865 — 21 січня 1919).

Випуску власних грошей передувала тривала дискусія щодо доцільності і наслідків емісії. Група київських економістів (проф. Яснопольський та ін.) доводили неможливість успішного запровадження національної валюти без золотого запасу, який пропонувалося створити шляхом продажу селянам поміщицьких земель. Інший варіант пропонував секретар земельних справ Борис Миколайович Мартос (01.06.(20. 05)1879 — 19.10.1977). Він пропонував забезпечити гроші прибутками від державних монополій. Врешті було прийнято другий варіант.

Ще 29 вересня 1917 року український уряд ухвалив Декларацію «Про децентралізацію українських фінансів, створення спеціального бюджету та Національного банку». А 19 грудня 1917 р. (1 січня 1918 р.) Центральна Рада ухвалила «Тимчасовий закон про випуск державних кредитових білетів УНР».

Спершу грошова одиниця УНР отримала назву «карбованець», вартість якого дорівнювала 17,424 долі щирого золота (1 доля = 0,044 г золота). Ухвалою Центральної Ради було надруковано перший грошовий знак Української Народної Республіки — купюру вартістю у 100 карбованців. Автором оформлення грошового знака був визначний український художник-графік Георгій Іванович Нарбут.

Оформлюючи свою купюру, Нарбут застосував вишукані орнаменти в дусі українського бароко XVII—XVIII століть, декоративні шрифти, зображення тризуба (родового знаку князя Володимира Великого) та куші (самострілу, герба Київського магістрату XVI—XVIII століть). Напис «100 карбованців» подавався на купюрі мовами чотирьох найчисленніших націй, що живуть на території України, — українською, російською, польською та єврейською (ідиш). Банкноти друкували в одній з найкращих з тогочасних київських друкарень, власником якої був С. В. Кульженко.

З випуском нарбутівської стокарбованцевої купюри пов'язаний вибір тризуба як державного герба України. Георгій Нарбут, проектуючи ескіз купюри у 100 карбованців, звернув увагу на тризуб як знак, характерний для найдавніших національних грошей України — злотників та срібників князя Володимира, і вмонтував його до композиції ескізу. Оригінальний знак одразу запам'ятався українським патріотам. Тризуб тут виступав як алегорія українського державотворення ще від часів Володимира Великого, що також мало глибоко патріотичний зміст. Після введення купюри в обіг майже одразу ж було зафіксовано випадки її фальшування [6].

У грудні 1917 року загострилися відносини Української Народної Республіки з Радою Народних Комісарів Росії на чолі з Леніним. Більшовики розпочали збройний наступ на Україну, 26 січня 1918 р. підійшли до Києва. Центральна Рада прийняла рішення про свою евакуацію в Житомир. [9]

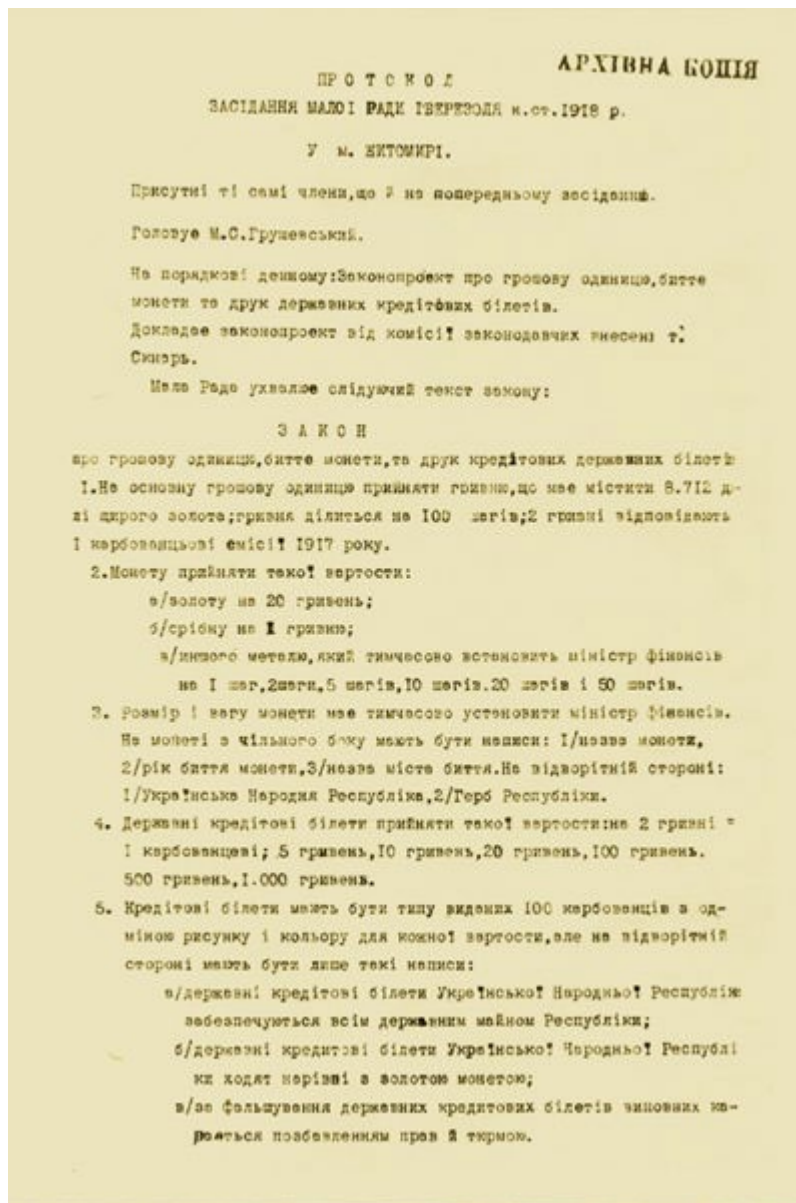
«По святошинській шосі тихо просувалися відступаючі рештки частин київської залоги. Червона заграва пожежі надавала постатям містичного вигляду. Попереду їхав обоз із раненими і хворими. Уряд проїхав на автах. За урядом їхали інституції, а за ними без обозу, без харчів, без запасу набоїв ішли в невідому будучність непоборні.

В часі, коли столицю залишили українські війська, збільшевізовані відділи колишньої 7 російської армії, що покинули німецько-австрійський фронт, зайняли Проскурів, Жмеринку, Козятин і Бердичів. Їх думка була зайняти Житомир, куди переїхала Центральна Рада.»[4, с. 409-410]

Центральна Рада на чолі з Михайлом Грушевським прибула до Житомира в ніч з 27 на 28 січня і була тут до 9 березня 1918 року. Тобто у цей час Житомир був столицею Української Народної Республіки.

У Житомирі було прийнято ряд важливих законів, у тому числі й закони про грошову одиницю (гривну), про громадянство, про адміністративно-територіальний поділ України. Перебувала Центральна Рада в будинку дворянського зібрання на Великій Бердичівській вулиці (зараз Міська поліклініка ТМО №1). В той час це було найкраще приміщення міста.[9]

Першого березня 1918 року Центральною Радою України на чолі з Грушевським було прийнято Закон «Про грошову одиницю, биття монети та друк державних кредитових білетів», яким було запроваджено нову грошову одиницю — гривню. Отже, батьківщиною гривні як національної валюти є саме Житомир [5, с.56].

[8]

Гривня поділялася на 100 копій і дорівнювала 1/2 карбованця. 30 березня 1918 р. було ухвалено Закон «Про випуск на 100 млн. знаків Держскарбниці». Емісія грошових знаків відбулася майже без зволікань, вже 6 квітня купюри номіналом у 25 та 50 крб. було випущено. Формальне завершення формування структури системи українських грошових знаків відбулося 18 квітня 1918 р., коли Центральною Радою було прийнято Закон «Про надання Міністрові фінансів права випустити розмінних марок». Розмінна монета у

вигляді марок-шагів була випущена у обіг 8 липня 1918 р. вже за гетьманату П. Скоропадського.

Загалом Центральна Рада емітувала українських паперових грошових знаків на суму 115 млн. 626 тис. 300 крб., з яких було випущено купюр номіналом: у 100 крб. — на суму в 53 млн. 250 тис. крб.; у 25 та 50 крб. — на суму 58 млн. 920 тис. крб. Суми, як на той час, порівняно невеликі, адже за гіперінфляційного становища на ринку і паралічу економічного життя, їх було не так вже й багато. За таких умов неможливо було оздоровити й упорядкувати в Україні не лише фінансово-економічну ситуацію, а й соціально-політичну.

Протягом 1918 року в Берліні було видруковано грошові знаки у 2, 10, 100, 500, 1000 та 2000 гривень (проекти двох останніх було виконано вже після проголошення гетьманату на чолі з Павлом Скоропадським). Ескіз першої купюри, оздобленої досить простим геометричним орнаментом, виконав Василь Кричевський, трьох наступних — Георгій Нарбут. Гривневі купюри Нарбута, як і попередня, відзначалися вишуканим оформленням. Так, в ескізі 10-гривневої купюри Нарбут використав орнаменти українських книжкових гравюр XVII століття, 100-гривневої — зображення робітника з молотом та селянки з серпом на тлі розкішного вінка з квітів і плодів, 500-гривневої — свою улюблену алегорію «Молода Україна» у вигляді опроміненої дівочої голівки у вінку (завдяки цій деталі купюра отримала гумористичну народну назву «горпинка»).

18 квітня 1918 р. в Києві розпочалась емісія марок-грошей номіналом 10, 20, 30, 40 та 50 шагів. Випускалися вони на тій же друкарні С.В. Кульженка. Загальний розмір емісії шагів становив 16014575 карбованців. Автором проекту 10 та 20 шагів був Антон Середа, інші виконав Георгій Нарбут.

Гетьман Павло Скоропадський, прийшовши до влади в Україні у квітні 1918 року, зберіг систему номіналів: 1 гривня = 1/2 карбованця або 100 шагів. На той час у вільному обігу на українському ринку були царські карбованці, карбованці та гривні УНР, карбованці місцевого випуску Житомира та Одеси, німецькі марки, срібні монети Російської імперії і марки-гроші.

Нові політичні обставини вимагали від уряду збільшення емісії грошей, для виконання зобов'язань перед командуванням австро-німецьких окупаційних військ, які виступали гарантом цілісності Української Держави. Також гроші були необхідні для продовження проекту реформ.

Вже 9 травня 1918 р. було ухвалено закон, згідно з яким розмір емісії зріс на 4000 млн. карбованців. 12 травня Рада Міністрів надала Німеччині по 2000 млн карбованців у вигляді безтермінових позичок. Для реалізації цього рішення у Берліні було надруковано

облігації 3,6 % чотирирічної позички із номіналом 50, 100, 200 та 1000 гривень на загальну суму 1 млрд. гривень. За Директорії ці облігації використовували як повноцінні гроші відповідних номіналів.

Для збільшення грошової маси в обігу, у травні було прийнято з Німеччини партію банкнот номіналами 2, 100, 500 гривень, замовлених ще Центральною Радою, а за тим у жовтні — банкноти номіналами 10, 1000 і 2000 гривень, країною-емітентом, на яких позначено вже Українську Державу.

Також було виготовлено ескізи купюр у 10, 25, 50, 100, 250 та 1000 карбованців. З цих купюр Георгієві Нарбутові, який очолив утворену при гетьмані «Експедицію з заготовлення державних паперів», належав ескіз лише 100-карбованцевого знаку, де він використав портрет Богдана Хмельницького, індустриальні мотиви (композицію з ремісничих інструментів) та створений ним самим проект герба Української Держави зі сполученням символів «тризуб» та «козак з мушкетом».

Ескізи інших купюр, що не визначалися високим художнім рівнем і виглядали досить еkleктично, виготовили Григорій Золотов, Іван Мозалевський, Олександр Богомазов та інші графіки.

Останньою емісією Української держави був знак державної скарбниці вартістю 1000 карбованців за проектом Г. Золотова. Банкнота була виповнена у бароковому стилі, на реверсі банкноти зображено дві дівичі: одна з гетьманською булавою, а інша з рогом достатку. На аверсі вперше було поставлено рельєфний відтиск печатки — герб Української Держави [6].

1918 року в Житомирі також друкувались місцеві гроші — «Розмінні білети міста Житомира» номіналом 1, 3, 5, 50, 100, 250 крб. На купюрах підписи міського голови та бухгалтера.

На купюрах розміщено текст: «Всі видані до загального розміну білети міста Житомира цілком забезпечені Державними кредитовими білетами і 5% короткостроковими зобов'язаннями Державної Скарбниці схованих в Житомирському Відділі Державного Банку». З іншого боку купюри: «За весь час обороту обмінних білетів м. Житомира Житомирський Відділ Державного Банку і всі місцеві кредитові інституції виплачують за кожен тисячу карбованців розмінними білетами — тисячу карбованців Державними кредитовими білетами рублями або п'ятипроцентними короткостроковими зобов'язаннями Державної Скарбниці і приймають розмінні білети міста Житомира в різних виплатах в якій то не було сумі.» [7]

Згодом, вже у 1919 році, Директорія оголосила про зміцнення золотого вмісту української валюти. Для цього почали збирати усе наявне золото та срібло для випуску

металевих монет, а також було оголошено переплавку усіх мідних пам'ятників російським царям на дрібну монету. На золотих гривнях планувалось розмістити бюст Тараса Шевченка, а на срібних монетах — будинок Центральної Ради. Але розпочати випуск монет так і не вдалось через більшовицький наступ.[1]

В кінці 1920 року, після перемоги в Україні, більшовики заборонили обіг усіх українських грошей.

В Музеї історії м. Бердичева зібрана колекція паперових грошей. Серед них — карбованці та гривні часів Української революції. В музеї експонуються:

1000 карбованців — в обігу з жовтня 1918 р. Автор ескізу банкноти — І. Мозолевський.

100 гривень — введенні в обіг 17.10.1918 р. Автор ескізу банкноти Георгій Нарбут.

500 гривень (2 шт.) — в обігу з 17.10.1918 р. Автор ескізу банкноти Георгій Нарбут. Народна назва — «горпинка».

5 карбованців (Розмінний білет м. Житомира) 1918 р.[3]

У фондах Музею історії м. Бердичева зберігаються купюри:

500 гривень — в обігу з 17.10.1918 р. Автор ескізу банкноти Георгій Нарбут. Народна назва — «горпинка».

100 гривень — введенні в обіг 17.10.1918 р. Автор ескізу банкноти Георгій Нарбут.

5 карбованців (Розмінний білет м. Житомира) 1918 р.

1 карбованець (Розмінний білет м. Житомира) (2 шт.) 1918 р.

50 карбованців (5 шт.) — введені в обіг 06.04.1918 р. Автор ескізу банкноти О. Красовський. Народна назва — «лопатки».

10 карбованців — в обігу з серпня 1919 р. Автор ескізу банкноти Г. Золотов. Народна назва — «раки» [7].

Література та джерела

1. Гроші УНР та Української Держави. 1917–1921 роки [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrainian-banknotes-1917-1921/28449363.html>

2. Житомир - місто, де народилась гривня [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zhytomyr.travel/zhitomir-misto-de-narodilas-grivnya/>

3. Експозиція музею.

4. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.) / [І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів, О. Думін, С. Шрамченко] ; ред. М.П. Парцей. — [вид.4-те, змінене і доповнене]. — Львів : «Світ», 1992. — 702 с.

5. Махорін Г.Л. Українська національна революція 1917 – 1922 рр. та її перебіг на Житомирщині / Геннадій Махорін. — Житомир : Євенок О.О., 2017. — 203 с.

6. Обговорення: Історія української гривні [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Обговорення:Історія_української_гривні
7. Фонди музею.
8. ЦДАВО України — Ф.1064 — Оп.1. — Спр.10. — Арк. 5 — 5 зв.
9. Чому день народження гривні потрібно святкувати в березні, а не в вересні і як до того причетний Житомир [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://www.zhitomir.info/news_150279.html